

ANALYSIS OF PROSE WORKS AND ITS IMPACT ON THE CHILD'S PSYCHE

Artikova Shokhista Abduganiyevna²

¹ Termez State University Theory and methods of education
(primary education) specialty 1st year master's degree
<https://doi.org/10.5281/zenodo.4904226>

ARTICLE INFO

Received: 20th May 2021
Accepted: 25th May 2021
Online: 30th May 2021

KEY WORDS

Uzbek children's literature, folk melodies, monographs, lyrical or comic tendencies, creative products, children's cinema and theater, to glorify the motherland.

ABSTRACT

This article provides an analysis of the works and at the same time the impact of these works on the upbringing and psyche of children. At the same time, the analysis is divided into characters.

NASRIY ASARLAR TAHLILI VA BOLA RUHIYATIGA TA'SIRI

Ortiqova Shoxista Abdug'ani qizi¹

¹ Termiz Davlat Universiteti Ta'lim- tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 1- kurs magistranti

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-May 2021
Ma'qullandi: 25-May 2021
Chop etildi: 30-May 2021

KALIT SO'ZLAR

o'zbek bolalar adabiyoti, xalqona ohang, monografiyalar, lirik yoki komik mayl, ijod mahsuli, bolalar kinosi va teatri. Vatan madhi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada asarlar tahlili va shu bilan birgalikda ushbu asarlarning bolalar tarbiyasi va ruhiyatiga ta'siri haqida keltirib o'tilgan. Shu bilan birgalikda tahlil qilish jarayonida xarakterlarga bo'linib ham tavsif berilgan.

O'zbek bolalar adabiyotining so'z san'ati sifatidagi ulug'vor vazifasi va tarbiyachilik vositasi istiqbol yillarida alohida e'tiborga tushdi. Respublikamizning Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning "Adabiyotga e'tibor– ma'naviyatga, kelajakka e'tibor" yo'riqnomasida adabiyot, so'z san'ati azaldan xalq qalbining ifodachisi ekanligi ta'kidlab ko'rsatilar ekan, jumladan shunday deyilgan:

"Ayniqsa, biz uchun g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lgan bolalar adabiyotini rivojlantirishga alohida e'tibor berishimiz, mustaqil fikrlaydigan shaxslarning shakllanishi, har qanday kitobxonlik, mutolaa madaniyati bolalikdan boshlanishini doimo yodda tutishimiz lozim".¹

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.

Mirziyoyevning 2017 yil 9 sentabrda e'lon qilingan "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida alohida belgilab berilganidek, bolalikdan kitob o'qishga qiziqish uyg'otuvchi o'quv-metodik, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlarni tayyorlash haqidagi, 2017 yil 13 sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi qarorlari ham bu fanning maqsad mohiyatini oydinlashtirishga yordam beradi. Chindan ham bu jiddiy vazifani bajarishda, aniqrog'i, mustaqil yurtning har tomonlama yetuk, barkamol avlodini tarbiyalashda asrlar osha xalq an'analari, milliy qadriyatlar, folklor namunalari, milliy adabiyotimiz va jahon xalqlari adabiyoti an'analari zaminida voqelikka aylangan **o'zbek bolalar adabiyotining** beqiyos o'rni bor.

Yarim asrdan oshayotirki, pedagogika oliygohlari va kollejlarning boshlang'ich ta'lim usuliyoti, maktabgacha ta'lim yo'nalishlari talabalari ushbu fanni chuqur o'rganib kelmoqdalar. Bu davr mobaynida bolalar adabiyoti fani bo'yicha chop etilib kelingan darslik va qo'llanmalar tom ma'noda, yosh avlodni tarbiyalashda ruhiy va ma'naviy quvvat bo'lib kelganiga shubha yo'q. Ammo, XXI asr milliy bolalar adabiyoti namunalariga qo'yilgan talablarning ortgani bejiz emas. O'zbek bolalar adabiyotining badiiy jihatdan yuksak namunalariga keng e'tibor qaratish, yangi asr kichkintoylarining shiddat bilan rivojlanayotgan qiziqishlari, ruhiy, ma'naviy olami, ularning ijtimoiy hayotga munosabati masalalari aks etgan asarlar tahlili orqali talabalarda estetik, axloqiy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy tarbiyani shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

P.Shermuhammedov, J.Tursunov,
O.Safarov, X.Egamovlar muallifligidagi

"O'zbek bolalar adabiyoti" darslik xrestomatiyasi (1976), O'zbekiston FA Til va adabiyot instituti tomonidan tayyorlab nashr etilgan "O'zbek bolalar adabiyoti tarixi ocherklari" (1978), "Bolalar adabiyoti va zamonaviylik"(1981), "O'zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon" (1989) kabi monografiyalar ham o'ziga xos hodisa bo'ldi. Biroq, o'zbek bolalar adabiyoti va bolalar kitobxonligi mundarijasini o'zida mujassamlashtiruvchi, XX asr o'zbek bolalar adabiyoti namunalarining g'oyaviy, janriy, badiiy-kompozitsion jihatidan o'ziga xosligi, ularning kichkintoylar, bolalar va o'smirlar yosh xususiyatlariga ko'ra ifoda olami kabilarni milliy istiqloq tafakkuri nuqtayi nazaridan chinakam tahlil va tadqiqot asosidagi ilmiy tarix hanuzgacha yaratilgani yo'q. Zotan, ushbu qo'llanma mazkur vazifani qisman ado etish maqsadini ko'zda tutadi.

Bunda o'zbek bolalar adabiyotining bir asrlik tarixi, tadrijiy taraqqiyot xususiyatlari, XX asr bolalar adabiyotidagi fenomen yozuvchi va shoirlarning ijodi umymlashtirilishga, shuningdek, istiqloq davri bolalar adabiyotining yangi tamoyillariga munosabat bildirishga e'tibor qaratildi.

Bolalar adabiyoti avvalo:

– so'z san'atiga asoslangani va badiiy ijod mahsuli ekanligi jihatdan umumadabiyotga hamohang bo'lsa;

– unda bolalar ta'lim-tarbiyasi ustuvorligi pedagogika bilan;

– bolalar va o'smirlarning murakkab ruhiyati, qiziqishlarini aks ettirishi psixologiya;

– yosh xususiyatlarini ifodalashi fiziologiya bilan;

– ona-tabiat, atrof-olam hodisalarini keng aks ettirishiga ko'ra tabiatshunoslik fanlari;

– kichkintoylar til xususiyatlarini mujassamlashtirib tilshunoslik fanlari va defektologiya;

– xalqona ohang va jonli so‘zlashuv tilidan foydalanib, xalq og‘zaki ijodi bilan uzviylikda namoyon bo‘ladi.

Bolalarbop barcha asarlarda yosh avlodning dunyoqarashi, tafakkuri, o‘y-kechinmalari, orzu-istaklari, voqelikka estetik munosabati o‘z ifodasini topadi. Ularning aksariyati yozuvchilar (kattalar) tomonidan yaratilsa-da, voqelik bolalar dunyoqarashi nuqtayi nazaridan talqin va tadqiq etiladi, bolalar tilidan hikoya qilinadi va baholanadi. Binobarin, xuddi shu xususiyatlarni o‘zida namoyon qila oladigan o‘zbek bolalar adabiyoti XX asrning 20-30-yillarida to‘liq shakllanib, umumadabiyotning alohida tarmog‘i sifatida maxsus yo‘nalish kasb etadi. Bunda Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy singari ilk namoyandalari, Shokir Sulaymon, G‘ayratiy, Dorjiya Oppoqova, G‘ulom Zafariy, Elbek, Hamid Olimjon, G‘afur G‘ulom, Ilyos Muslim, Zafar Diyor, Sulton Jo‘ra, Qudrat Hikmat, Quddus Muhammadiy, Shukur Sa‘dulla, Hakim Nazir, Po‘lat Mo‘min kabi professional yozuvchi-shoirilar o‘z ijodi orqali sohaning shakllanishi va taraqqiyot xususiyatlarini belgilay oladi. Natijada, bolalar **she‘riyati**, **nasri** o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan ancha yuksaldi. Bolalar **dramaturgiyasi** va **publitsistikasiga** asos solindi. Bolalar **kinosi** va **teatri** rivojlandi. Muhimi, bu istiloh ruscha “detskaya literatura” so‘zining aynan tarjimasini tarzida emas, balki real voqelikka aylangan, o‘zbek bolalariga mo‘ljallanib yaratila boshlangan, ularga ixtisoslashgan adabiy hodisani ifodalagan holda dunyoga keldi. Buning tarixiy-tadrijiy tamoyillari, ilmiy-nazariy umumlashmasi esa **“Bolalar adabiyoti”** deb nomlangan mustaqil fan tarixida o‘z ifodasini topa bordi.

Badiiy obrazning, voqelikning aniq-tiniqligi, ko‘rimliliigi. Bu xususiyat aksaran, maktabgacha tarbiya va kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar kitobxonligiga xos. Ular uchun yozilgan asarlarning har bir jumlasida

asosida rasm chizish mumkin. G‘afur G‘ulomning “O‘ylashni o‘rganamiz” she‘rida mavhum hodisani ko‘rimli qilib tasvirlash yorqin kuzatiladi. Muxtorjon olti yoshli singlisi Munisxondan “O‘ylashni bilasanmi?”– deb so‘raganida, uning: “Aka-a, o‘zing ayta qol, O‘ylash degan nimadi?”, – deya iqror bo‘lgani bejiz emas. Shunda, Muxtorjonning “jiddiy turib”, “qoshini birga yig‘ib” o‘ylashida ham aynan kichkintoylarga xos “muzqaymoqdan tog‘, nuqul gilos bog‘, bir qozon qaymoq, “tuyaday pishloq” kabi obrazlar ko‘rimlilik – predmetlilik kasb etadi. Bu esa kichkintoylar tasavvurini yorqinlashtiradi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga mo‘ljallab yozilgan asarlarda yana do‘stlik, Vatanga muhabbat, iymon, e‘tiqod singari mavhum tushunchalar obrazli tasvirda, ramziy detallarda tasvirlanadi. A.Obidjonning “Vatan” she‘ri bugungi yosh avlod tafakkuri, o‘tkir aql-idrokiga monandligi bilan e‘tiborga loyiq :

Hikoya qilishda lirik yoki komik maylining kuchliliigi. Bolalar adabiyotining asosiy xususiyatlaridan biri – uning samimiy his-tuyg‘ularga boyligi ekani o‘z vaqtida V.G.Belinskiy tomonidan qayta-qayta uqdirilgan edi. Quvnoq yumor esa uni yanada to‘ldiradi. Bu hali-hanuz bolalar adabiyotining o‘ziga xosligini belgilab kelmoqda. N.G.Chernishevskiy shu ma‘noda, bolalarga mo‘ljallangan badiiy asarlarda “Vah... Qanday dahshat?”, “Ey, muncha kulgili!”, “Bay-bay, muncha yaxshi!” kayfiyatlarini qo‘zg‘ovchi alomatlar bo‘lmasa, yosh kitobxonlarni to‘lqinlantira olmaydi, deb hisoblagan edi. Shu jihatdan qaralsa, o‘zbek bolalar adabiyoti tarixida ham lirik ko‘tarinkilik va quvnoq yumorga boy asarlar yosh avlod qiziqishiga ko‘proq muayassar bo‘lgan. Zero, G‘afur G‘ulomning “Shum bola”, X.To‘xtaboyevning “Sariq devni minib”, “Sariq devning o‘limi”, “Sehrgarlar jangi yoxud, shirin qovunlar

mamlakati”, A.Obidjonng “Dahshatli Meshpolvon” va “Meshpolvonning janglari” kabi asarlarini o‘zgacha zavq bilan o‘qilishining siri avvalo shunda.

Xarakter va hodisalar ifodasida dinamikaning yorqinligi, jonliligi. Harakatchanlik, tinib-tinchimaslik, hamma narsaga qiziquvchanlik bolalarning tabiatida mavjud. Bu jihat ularbop asarlarda ham o‘z ifodasini topadi. Jahon va o‘zbek bolalar adabiyotidagi Robinzon (“Robinzon Kruzo”), Gulliver (“Gulliverning sayohatlari”), Pinokkio (“Pinokkio va uning boshidan kechirganlari”), Buratino (Oltin kalit yoki Buratinoning sarguzashtlari), Kachal polvon (“Kachal polvon yoxud yog‘och qo‘g‘irchoqning sarguzashtlari”), Qoravoy (“Shum bola”), Hoshimjon (“Sariq devni minib”), Alamazon (“Alamazon va uning piyodalari”) kabi qahramonlarning sarguzashti, o‘ziga xos va mos harakati orqali voqealar sujetida qiziqarililik sodir bo‘lgan. Ba’zi asarlarda esa yanada shiddatli dinamizm ko‘zga tashlanadi. K.Chukovskiyning “Moʻydoʻdyr” (“Yuvin, do‘mbog‘im”), Q.Muhammadiyning “Temirlar o‘yini”, Sh.Sa’dullaning “Ayyor chumchuq” kabi she’rlarida sujet shiddatli dinamizm asosida voqelikka aylangan.

Tilning aniqligi, tushunarligi va serqirraligi. Kichkintoylar asarlarining tili grammatik jihatdan umumadabiyotga mushtarak bo‘lgani holda, bolalarcha tafakkur qilishning ifodaviy vositasi ham. Bunda bolalar adiblarining tilshunoslik mahorati muhim rol o‘ynaydi. Negaki, bolalar kitobxonligida asar til xususiyatlari muhim rol o‘ynaydi. Jamiyat taraqqiyotida tilning o‘zgarib, boyib borishi ayon. Har bir davr yosh avlodining so‘z boyliklari imkoniyati turlicha bo‘ladi. Tushuncha va ifodalarning bola yosh xususiyatlariga mos bo‘lishiuning adresliligini ta’minlaydi.

Maktabgacha ta’lim(tarbiya) yoshidagi bolalar kitobxonligi xususiyatlari L.N.Tolstoyning quyidagi san’atkorona bahosi bilan yaqqol oydinlashadi: “Axir men hozir nimalarda yashayotganimni o‘shanda kashf qilmaganmidim? – deya xotirlagandi u yetmish yillik umriga sarhisob qila turib. –Shuncha ko‘p, shuncha tez kashf etgan narsalarimning yuzdan birini ham, qolgan butun umrim davomida kashf eta oldimmi? Aslo! Besh yashar boladan mengacha – faqat bir qadam, yangi tug‘ilgan chaqaloqdan besh yashar bolagacha – dahshatli masofa!”

Sen yetim emassan,
Tinchlan jigarim,
Quyoshday mehribon.
Vataning — onang,
Zaminday vazmin-u.

Mehnatkash mushfiq
Istagan narsangni tayyorlaguvehi
Xalq bor — otang bor.
Cho‘chima, jigarim,
O‘z uyingdasan.

Umuman, bu she'r yaratilganidan buyon baralla jaranglab, o'z vaqtida jangchilar uchun umid va ularning O'zbekistonga evakuatsiya qilingan yetim farzandlari uchun tasalliga aylangan bo'lib, xalqimiz mehru oqibatining tarannumidan bitilgan. Shu muqaddas adabiy hujjat bor ekan, bolajon xalqimizning yetimparvarlik jasorati tarixining bu yorqin sahifalarini hech kim na o'chira oladi va na o'zgartira oladi.

G'afur G'ulom o'z she'rlarida bolalik olamini tarannum qilar ekan, quyidagilarni amalga oshirdi:

1. Har bir she'rda bolalarning kelajagi ulug' bo'lishiga ishonch bor. G'afur G'ulom faylasuf shoir sifatida yosh avlodga ishonch

bildirish, ularni ruhlantirish juda muhimligini angladi. Shu boisdan "Yasha, deyman, o'g'lim!", "Bari seniki" deb xitob qildi.

2. G'afur G'ulom bolalardagi kamchiliklarni yumor yordamida ko'rsatib berdi. "Nortojining kurak tishi", "Ahmadjon fotograf", "Ahmad yomon bola emas, ammo..." kabi she'rlari bolalar hajviyotining o'lmas namunalaridir.

3. Shoirning deyarli har bir she'rida Vatan madhi bor, uning she'rlari yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalay oladi.

4. G'afur G'ulom yosh avlodning komil bo'lishida ilm, maktab, ustoz yetakchi o'rin tutishini she'rlarida yorqin ifoda etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy Abdulla. Tanlangan asarlar.1-2-jild. T., Ma'naviyat, 1998; yana: Turkiy guliston yoxud axloq. T.:O'qituvchi,1992
2. Barishnya-gersoginya. Skazki zarubejnix pisateley.T., Yosh gvardiya, 1988.
3. Svift J. Gulliverning sayohatlari. T., :Sharq, 2006.
- 4 .Perro Sh. Skazki matushki gusini.- M.,1991
5. Zarubejnaya literature dlya detey i yunosheatva. Pod.red. N.K.Mesheryakovoy, I.S.Chernyayevskoy.- M., 1989.
6. O'zbek xalq ertaklari. T.:Sharq, 2006; yana: O'zbek adabiy ertaklari. T.:Meros, 1992
7. G'aniyev A. Sadridin Ayniyning pedagoglik faoliyati. T.:O'qituvchi, 1965.